

ІСТОРІЯ ПЕРШОГО ПРОМИСЛОВОГО ПІДПРИЄМСТВА СУМЩИНИ - ОХТИРСЬКОЇ ТЮТЮНОВОЇ МАНУФАКТУРИ

Комликова Г. І.

Сумський національний аграрний університет (м. Суми)

Народногосподарське значення культури тютюну в сучасному суспільстві знівельоване його великою шкідливістю для здоров'я людини, яка перетворила цю рослину на один із засобів наркотичної залежності. Однак, не варто забувати, що культура тютюну використовується не тільки для виробництва цигарок, а ще є сировиною для видобування отруйного алкалоїду нікотину, що використовується у медицині, ветеринарії та для боротьби зі шкідниками сільськогосподарських культур.

Культура тютюну родом з Америки і більшість народів світу дізналася про нього лише після відкриття у 1492 р. цього континенту. Культивувати тютюн в Європі почали лише після другого походу Колумба (1493-1496 рр.), який завіз насіння тютюну в Іспанію, звідки він поширювався в інші країни торговельними шляхами.

У Росію тютюн був завезений у 1585 р., і одразу ж почав стрімко поширюватися, незважаючи на релігійні та законодавчі перешкоди. Ще сотню літ тютюн був заборонений до використання, - за куріння й торгівлю тютюном передбачалася смертна кара, що пізніше, першим друкованим пам'ятником російського права «Соборным Уложением 1649 года» була замінена на побиття батогами [1].

Офіційно торгівлю тютюном, ввезення його з-за кордону і куріння в Росії було дозволено за царювання Петра I (1682-1725 рр.), що сам став затятим курцем після відвідин Голландії.

За твердженням першого дослідника тютюнництва В. С. Щербачова, на теренах України культура тютюну з'явилась не пізніше XVI ст. [2, с. 1] Сприятливі природно-кліматичні умови та забезпеченість природними ресурсами дозволяли вирощувати досить високі врожаї та забезпечувати внутрішній ринок тютюнницькою продукцією.

І, хоча здавна традиційними зонами виробництва цінних сортів тютюну в Україні є Придністров'я, Закарпаття та Крим, Сумщина все ж посідає серед них не останнє місце. Тютюнництво здавна тут було однією з важливих галузей економіки краю. А ще Сумщина ввійшла в історію галузі як батьківщина першої в Україні тютюнової фабрики (мануфактури). Ініціатором її створення був цар Петро I. Своім наказом він у 1718 р. казенним коштом створив мануфактуру на околиці м. Охтирка, яка стала першим промисловим підприємством у цьому містечку [3, с. 68; 4, с. 328].

Створення мануфактури саме на Слобожанщині було не випадковим. Місцеве населення, а це були козацько-селянські маси Охтирського та Сумського полків, та населення сусідніх полків Лівобережної України культивувало тютюн як городню культуру [4, с. 328-329]. Місцевий тютюн,

якість якого перевіряв найнятий Петром I ще у 1716 р. голландський «мастер табачных дел» Жан Жизі, і став сировиною для новоствореної мануфактури.

Підприємство, створене казенним коштом, мало приміщення для обробки й упакування тютюну, дев'ять амбарів для його зберігання, контору, житлові будинки та парники для вирощування тютюнової розсади. Для забезпечення виробничого процесу з приготування продукції тютюнництва спеціально за кордоном було придбано технічне обладнання: преси, ножі, сита, терези, ящики тощо [4, с. 329; 5, с. 179].

Мануфактура мала й власні тютюнові плантації. Так, наприклад, у 1719 р. німецьким насінням тютюну було засіяно 33 дес., а вже в 1720-1722 рр. засівалось вже по 46 дес. До 1736 р. тютюном засівалось від 33 до 55 дес. Пізніше площі скорочувалися, а вже в 40-х рр. згадки про них взагалі відсутні [4, с. 330].

На мануфактуру також доставляли тютюн, який збирався у вигляді десятинного податку з населення лівобережних козацьких полків.

Основну робочу силу мануфактури склали селяни навколишніх сіл. З 1719 р. указом царя до мануфактури були приписані села колишнього полковника І. Перехрестова, це 944 селянських двори. Окрім цього, на збиранні та перевезенні тютюну задіяні були й наймані працівники. Були на підприємстві й учні тютюнової справи «из завербованных людей».

Службовцями при мануфактурі були як цивільні (комісар, канцелярист, підканцелярист), так і військові (1 офіцер та 3 солдати). 10 перших років мануфактурою керували іноземні майстри – Ж. А. Жизі, К. Брок. А вже з 1727 р., після передачі мануфактури в приватну власність, керівництво перейшло до вітчизняних майстрів, колишніх учнів К. Брока.

Оскільки переважна більшість місцевого населення вирощувала тютюн ще й вдома як городню культуру для власного споживання, попит на тютюнницьку продукцію, що виготовлялася на Охтирській фабриці, – рульний, картузний, папушний, кришений та третій тютюн був на слобідсько-українському ринку досить обмеженим. До того ж, охтирський тютюн був якіснішим, порівняно з продукцією інших українських виробників, а відповідно й дорожчим, через що місцевому населенню був недоступний. Тому значна частина продукції вивозилася в Москву та Петербург, а вже звідти в інші міста.

Урядові спроби поліпшити якість, а отже й підняти вартість, тютюну охтирської мануфактури шляхом засівання плантацій насінням німецьких сортів не дали бажаного результату, оскільки це насіння одразу ж потрапляло в особисті господарства місцевого населення, яке таким шляхом підвищило якість власного тютюну.

Оскільки утримання Охтирської мануфактури казенним коштом було нерентабельним, виробництво було передане у 1727 р у приватне володіння петербурзькому службовцю Ф. Молчину, який через відсутність коштів передав мануфактуру у власність купця І. Маслова. Після смерті І. Маслова фабрика знову перейшла в казенне володіння. А вже у 1732 р. мануфактура була передана Охтирській полкової канцелярії.

З цього часу відзначається значний її занепад. Відсутність попиту на

продукцію на місцевому ринку, дозвіл на вільний продаж «черкаського» тютюну та зневажливе ставлення до мануфактури старшин Охтирського полку, що використовували її обладнання для виробництва власного тютюну стали основними причинами закриття мануфактури (приблизно 1758-1759 рр.).

У 1766 р., після багатьох років бездіяльності, за дорученням імператриці Катерини II проведена оцінка стану мануфактури і вціліле технічне оснащення було перевезене до Петербурга [4, с. 334; 5, с. 180]. Одна з будівель ще у 1730 р. була передана місту під склад, інші через незадовільний стан були розібрані й використані у якості дров. Проводилося дослідження й готової продукції, що залишалась нереалізованою й зберігалась вже багато років «во дворе сваленным в кучу, развалившимся и изгнившим до основания, обратившимся в “навоз и мокроту”» [5, с. 180]. З якою метою проводилося вивчення технічного стану обладнання фабрики невідомо як і його подальша доля.

Таким чином, не зважаючи на те, що промислове вирощування тютюну зафіксоване на теренах сумського краю ще у 1604 р. на Роменщині, його промислова переробка розпочалася лише зі створенням першого промислового підприємства – Охтирської тютюнової мануфактури (1718-1758 рр.). Та, не зважаючи на не досить вдалий досвід функціонування переробки продукції, тютюнництво все ж протягом XVI – першої половини XX ст. було однією з провідних галузей сільського господарства Сумщини

Список використаних джерел:

1. Тихомиров М. Н. Соборное Уложение 1649 года / М. Н. Тихомиров, П. П. Епифанов. – М., 1961. – Глава XXV.
2. Щербачев В. С. Обзор табаководства в России. Вып. II, III: Малороссия и Туркестанский край / В. С. Щербачев. – СПб., 1894. – 192 с.
3. Руженський М. М. Охтирщина. Історія економіки та заселення краю / М. М. Руженський, Ю. В. Ситник. – Суми: Еллада, 2009.
4. Слюсарский А. Г. Социально-экономическое развитие Слобожанщины XVII-XVIII вв. – Х., 1964.
5. Твердохлебов А. Судьба табачной фабрики, заведенной при Петре I-м в Ахтырке / А. Твердохлебов // Киевская старина: ежемесячный исторический журнал. – 1886. – Т. XVI, сентябрь. – С. 178-182.